

«російської України», яка має стати першим етапом остаточно знищення України та її державної незалежності.

У цих умовах ефективним способом протидії загрози є посилення державного регулювання у мовній сфері з урахуванням світової демократичної практики та використання потенціалу української громадськості.

На думку М. Карпенка [10], основні загрози, які несе в собі відсутність чіткої мовної політики в Україні торкаються наступних аспектів суспільно-політичного життя:

- самоідентифікація української нації;
- розділення українського народу за мовною ознакою;
- формування комплексного розуміння напрямку розвитку країни між альтернативами: Захід (європейська демократія) – Схід (повернення в імперію);
- розвиток української культури, науки, освіти тощо;
- формування політичної культури (іміунітет до спекуляцій і демагогії), зміцнення історичної пам'яті української нації (автентичне прочитання і розуміння власної історії та перспективи поступу у світовому контексті);
- економічні фактори: мас медіа, книгодрукування, шоу бізнес тощо.

Висновок. Тільки єдина державна мова дає змогу сконцентрувати інтелектуальний потенціал нації і зробити його могутньою рушійною силою суспільного прогресу. Мовою єднання й консолідації суспільства на українській землі, в Українській державі є і завжди повинна бути українська мова, бо це жива мова корінного народу, яка має

довгу історію і славні традиції. Потрібно лише пам'ятати, що українська нація, як і будь-яка інша, має право на власні цінності, на власну культуру і власний внесок у всесвітню духовну скарбницю.

1. *Билодид І.* Язык и идеологическая борьба / И. Билодид. – К., 1974. – 216 с. 2. Більш ніж половина українців вважають «мовний» закон PR-ходом ПР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.politics.comments.ua/2012/07/04/177785/bilsh-nizh-polovina-ukraintsiv.html>.
3. *Воропаєва Т.* Українська мова як базова основа національної ідентичності / Т. Воропаєва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. – 2007. – Вип. 11. – С. 13–17.
4. *Герасимова О.* Держава та мова в контексті процесів глобалізації / О. Герасимова // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5 (26). – С. 32–38.
5. *Гравовський С.* Державне самоствердження України у другій половині ХХ ст. / С. Гравовський. – К., 2006. – 126 с. 6. *Джозеф Дж.* Языки национальная идентичность / Дж. Джозеф // Логос. – 2005. – № 4. – С. 4–32. 7. Динаміка ідеологічних маркерів: Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/13992/>.
8. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. – К., 1993. – 268 с. 9. *Залізник Л.* Україна серед світових цивілізацій / Л. Залізник. – К., 2001. – 186 с. 10. *Карпенко М.* Мовна політика в Україні: стратегічний та прогностичний виміри [Електронний ресурс] / М. Карпенко. – Режим доступу: <http://www.lrc.org.ua/projects/mova-ua-karpenko.html>.
11. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03 липня 2012 р. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-vi>.
12. *Черемська О.* Формування мовної компетенції особистості за умов українсько-російського білінгвізму / О. Черемська // Матеріали міжвузівської науково-методичної конференції «Сучасна україністика: проблеми мови, історії та народознавства»: Збірник статей. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. – С. 114–121.

Ігор Жолоб

Проблеми ксенофобії, сепаратизму та ізоляціонізму в умовах єдиної Європи

Сьогодні людство вступило у вкрай складну епоху свого існування, коли світ одночасно організується й хаотизується, глобалізується й локалізується, поєднується й розділяється. Але існують і тенденції протилежної спрямованості – бар'єри всіякого характеру зводяться замість зруйнованих. Так, у відповідь на послаблення національної держави під натиском процесів глобалізації виникає «локальний» націоналізм і відбувається «етнічне відродження» в промислово розвинених країнах та в межах єдиної Європи.

Today humanity entered into the extremely difficult epoch of its existence, when the world is simultaneously organized and choosed, globalized and localized, combined and divided. But there are tendencies of opposite orientation – the barriers of various character are erected in place of blasted. So, in reply to relaxation of the national state under the onslaught of processes of globalization there are "local" nationalism and an "ethnic revival" in the industrially developed countries.

Сьогодні людство вступило у вкрай складну епоху свого існування, коли світ одночасно організується й хаотизується, глобалізується й локалізується, поєднується й розділяється.

Національні кордони починають «зникати» насамперед під натиском транснаціональних компаній і міжнародних фінансових інститутів, які чинять диктат щодо країн, які не входять до «золотого мільярда»; влада в різних регіонах світу з різною «швидкістю» і з різним рівнем «добровільності», однак неухильно, передається на транснаціональний рівень, позбавляючи держави дедалі більшої частини суверенітету, а місцеві культури з усе зростаючою інтенсивністю зазнають, за допомогою глобальних ЗМК, уніфікуючого впливу моди та інноваційних тенденцій, джерелом яких переважно є Захід, насамперед, США. М. Уотерс так і визначає глобалізацію як «процес, у якому географічні обмеження, що накладають на соціальні й культурні установи, відступають, і у процесі якого люди дедалі більше усвідомлюють, що ці обмеження відступають» [25, р. 3].

Справді, деякі бар'єри, насамперед, географічні, руйнуються. Інтенсивність культурних і інформаційних обмінів, багаторазово посилена новітніми засобами комунікації, робить малоефективними спроби автаркії, самоізоляції

й збереження «єдиної національної культури» – одного з головних маркерів національної держави.

Але існують і тенденції протилежної спрямованості – бар'єри всіякого характеру зводяться замість зруйнованих. Так, у відповідь на послаблення національної держави під натиском процесів глобалізації виникає «локальний» націоналізм і відбувається «етнічне відродження» в промислово розвинених країнах.

«Важливою складовою більшості ситуацій етнічного антагонізму є групі бар'єри й привілейований доступ до ресурсів», – зазначає Е. Гідденс [5, с. 164]. Процеси глобалізації впевнено спрямовані транснаціональними корпораціями й міжнародними фінансовими спекулянтами до суспільства «однієї п'ятої», де 80 % населення не матиме роботи, і житиме «з милостині» на подачки заможних 20 %, що контролюють усі ресурси, створюють нові соціальні бар'єри й культурні розколи і вже призвели до виникнення в промислово розвинених країнах антиглобалістського руху. При цьому проти глобалізації бунтують аж ніяк не найбідніші верстви населення: це насамперед молоді представники середніх верств, що відчують страх перед безробіттям, кризою соціальної держави, перспективою втратити своє

привілейоване становище. Цей страх, як пишуть німецькі дослідники Г.-П. Мартін й Х. Шуманн, є «бомбою уповільненої дії, сила вибуху якої не піддається оцінці. Демократії загрожує не бідність, а страх перед бідністю» [8, с. 29].

У свою чергу в результаті масової післявоєнної іміграції, насамперед з країн «третього світу», у Сполучених Штатах і в Західній Європі переважно формуються поліетнічні й мультикультурні суспільства. «В найближчі роки кожен четвертий американець належатиме до етнічних меншин» [20, р. 1], – констатують М. Бернал і Г. Найт. У західноєвропейських країнах також формуються великі меншини, які прагнуть зберегти свою етнокультурну ідентичність, засновану найчастіше на ісламі. Підтримуючи постійні зв'язки з країною походження, такі меншини, по суті, є спільнотами нового типу – транснаціональними. «Зростаюча в підсумку етнокультурна мозаїчність європейських суспільств ставить під сумнів основу основ нації – її сформовану культурно-духовну єдність» [11, с. 77], – зазначає К. Нарочницька.

Чи зуміє західна цивілізація культурно асимілювати десятки мільйонів представників інших цивілізацій і рас, не вдаючись до насильства й дотримуючись прав людини? Чи приведе це до взаємозбагачення культур і творчого переосмислення і ускладнення «проекту» нації, чи породить нові конфлікти?

«На наших очах, – писав академік М. Моїсеєв, – у Західній Європі поступово виникає, якщо не де-юре, то де-факто величезна супердержава, в якій проживатиме 350 млн. осіб. Утворення такої супердержави з різними урядами, але без внутрішніх кордонів і з спільною валютою й практично спільною армією змінить всю геополітичну ситуацію на планеті» [10, с. 96]. У цій картині, як і в будь-якій картині, написаній широкими мазками, поряд із загальною правдою існують і помітні неточності. Так, у «практично спільній армії» Західної Європи, тобто збройних силах НАТО, зберігається гегемонія США, що підтверджують і війна проти Югославії, й нинішня боротьба «всім світом» проти міжнародного тероризму, в якій об'єкти для нанесення удару по цьому «світовому злу» визначаються одноосібно американською адміністрацією. Безсумнівно, і те, що в національній свідомості європейців відбуваються зрушення, що створюють певні передумови для європейської консолідації й формування стійкої й значущої європейської ідентичності. Зникає недовіра й національні забобони стосовно європейських сусідів, забуваються історичні претензії й образи, опитування фіксують зниження питомої ваги «патріотів» своїх національних батьківщин. Однак кількість респондентів, які не відчують почуття національної гордості, не перевищує в Західній Європі 15–19 % (в Італії й Франції) [6, с. 15], а Європейський Союз поки що не став об'єктом емоцій, так що «відданість «Європі», яка домінує над відданістю країні, трапляється лише в поодиноких випадках захоплених «еврократів» [22, р. 68], – іронізує С. Хоффман. Про це ж свідчать: падіння рівня масової підтримки Європейського Союзу, зафіксоване в опитуваннях громадської думки, наростаюча критика Єврокомісії як бюрократичної структури, невідповідності рядовим європейцям, низька активність виборців під час виборів Європейського парламенту та ін. «Більшість європейців чекають від Комісії активної участі у розв'язанні масиву сучасних суспільних проблем, але категорично проти серйозного збільшення чисельності адміністрації ЄС – притому, що національні бюрократи у державах-членах ЄС значно чисельніші» [13, с. 137], – зазначає М. Стрєжньова. Хоча ерозія національно-державних основ

європейських країн безперечно, націю, за словами того ж С. Хоффмана, ніщо в сучасній реальності просто не здатне замінити «як легітимне джерело соціального ідентитету» [23, р. 56]. Тому мільйони громадян середнього класу, які втратили впевненість, уже шукають і будуть шукати порятунку не стільки в антиглобалістській боротьбі, скільки в традиційній ксенофобії, сепаратизмі й ізоляціонізмі.

Глобальні процеси й виклики, породжувані ними, з неминучістю викликають масову реакцію відторгнення. «У статистичному розумінні, оскільки реальний ВНП на душу населення продовжує зростати, ... але при цьому 80 % найманої робочої сили переживає зниження реальної заробітної плати, як це відбувається в Сполучених Штатах, середній трудівник не бачить позитивного підсумку гри, – пише відомий американський економіст Лестер Туроу. – Він бачить гру з негативним підсумком, у якій більше тих, хто програв, ніж тих, хто виграв. Навколо нього не вистачає хороших робочих місць, більшість його співвітчизників зазнає зниження реальної заробітної плати, і йому доводиться боротися з іншими за своє економічне виживання. І оскільки йому потрібні союзники в цій боротьбі й вороги, у яких можна відняти гарні робочі місця, то не дивно, що середній трудівник у нашу епоху... співчуває етнічному сепаратизму» [14, с. 283] і, додамо від себе, ксенофобії. У результаті США посилює імміграційну політику й правила тимчасового перебування на своїй території (особливо після 11 вересня 2001 р.). Для країн Європейського Союзу характерним стало акцентування уваги на проблемі іноземців, обмеження прав імігрантів, висування на перший план гасел захисту національної ідентичності й навіть застосування насильства стосовно етнічно й расово чужих груп. Ідея відкритості в Західній Європі відступає під тиском прагнення зберегти «свою» зону процвітання для «своїх», створити свого роду «ексклюзивну» європейську демократію. Підсилюється занепокоєння у зв'язку зі зростаючим культурним і політичним тиском США, а також динамізмом економічного розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону, зростає прагнення відгородитися від проблем Східної Європи. Звідси тенденції до зростання протекціонізму в економіці й націоналізму в політиці. «Нові констеляції в ідеології й політиці видаються все більш ймовірними в момент, коли «залізна завіса» впала, а проект «держави добробуту» стає все більше проблематичним – і фіскально, й політично. Нова хвиля націоналізму, питання інтеграції в Європейський Союз, глобальний порядок і т. п. можуть привести до подальшого збільшення можливості того, що радикальний консерватизм знайде нових союзників на сформованому політичному полі» [19, р. 41], – зазначає Г. Даль.

Тому аж ніяк не випадково, що сьогодні в країнах Західної Європи в небачених колись масштабах проявилися відцентрові тенденції. Якщо раніше вони спостерігалися в Іспанії (Країна Басків, Каталонія), Італії (проблеми Півночі й Півдня країни), Бельгії (валони й фламандці), Великій Британії (Північна Ірландія), Франції (Корсика), то тепер до них додалися: зростаючий рух за незалежність Шотландії, за самостійність Баварії, деякі ознаки руйнування національного консенсусу в мультилінгвістичній Швейцарії, поява впливових праворадикальних партій у Голландії (партія П. Фортейна), Данії (партія прогресу, датська народна партія) і Норвегії (партія прогресу) та ін.

Зовсім не випадкові також електоральні й політичні досягнення праворадикального «Національного фронту» Жан-Марі Ле Пена у Франції і правопопулістської «Австрійської

партії свободи» Йорга Хайдера в Австрії, стійке зростання популярності сепаратистських партій у Квебеку, Шотландії, Фландрії, «Ліги Півночі» в Італії та ін. Крім традиційних обвинувачень на адресу іноземців, їхня політична пропаганда спрямована нині також проти неефективного центрального уряду, «брюссельської бюрократії» і, як панацею, містить вимоги політичного відокремлення успішних «своїх» регіонів від бідних, які, на їхню думку, живуть за чужий рахунок. «Подібного роду рухи, – пише Е. Хобсбаум, – варто розуміти як симптоми соціальної дезорієнтації, зношування й розриву тих ниток, з яких була сплетена звична мережа, що зв'язує людей у співтоваристві. Сила такої ксенофобії – в страху перед невідомим, перед тьмою, що може опуститися на нас, як тільки зникнуть кордони земель, що означають, як нам видається, об'єктивні, постійні, позитивні межі нашої спільної належності до якогось цілого. І ця колективна належність, бажано до груп і об'єднань, що мають які-небудь видимі символи членства й знаки відмінності, є найбільш важливою, ніж будь-коли, щоб зруйнувати відносини, які пов'язують людські істоти в різного роду співтовариства» [17, с. 344–345].

Однак цей багато в чому ірраціональний протест проти глобалізації ніщо, порівняно з тими «гронами гніву», які зростають у країнах, що не потрапили в «золотий мільярд». Фундаментальні процеси диференціації сьогодні вже зачіпають не тільки індивідів, корпорації, класи й регіони, а цілі держави [16, с. 67]. Сучасна глобальна «світо-система», відповідно до концепції І. Валлерстайна, включає три типи держав:

– «ядерні» високорозвинені держави, що володіють ефективною політичною організацією, займають панівні позиції у «світо-економіці» і отримують максимальні переваги зі створеної їхніми зусиллями міжнародної системи поділу праці;

– «периферійні» держави, які є переважно сировинною базою й «смітником» «світо-економіки», керовані слабкими нестабільними урядами й економічно залежні від «ядра» (більша частина Африки, Латинської Америки, деякі країни Азії);

– «напівпериферійні» держави, що займають проміжне становище за рівнем політичної автономії всередині «світ-системи», які виробляють менш технологічну й наукомістку продукцію, не здатні конкурувати з країнами «ядра» і тому залежні від них економічно (держави Центральної й Східної Європи, країни Південно-Східної Азії, що стрімко розвиваються та ін.) [3, с. 19]. Важливо зазначити, що на відміну від держав «ядра» напівпериферійні й периферійні держави є об'єктами, а не суб'єктами глобалізації. Так, на думку Н. Хомського, весь пострадянський простір «значною мірою повертається до традиційної обслуговуючої ролі, переважно – під керівництвом колишніх комуністичних бюрократів та інших місцевих компаньонів закордонних підприємств, поряд з кримінальними синдикатами. Ця модель знайома третьому світу, та й результати теж» [18, с. 35].

Взаємозумовлені процеси глобалізації й регіоналізації приводять насамперед до подальшого загострення суперечностей по осі «Північ – Південь». Складна система світової економіки призводить до однобічного збагачення держав, транснаціональних корпорацій та інших гравців, що представляють благополучні регіони Європи й Північної Америки, тоді як «південна периферія» – країни й народи колишнього «третього світу» дедалі більше відстають від їхнього рівня розвитку, перетворюючись на заручників системи. І, зрозуміло, не скрізь це викликає лише мовчазний протест. Власне, у цьому й полягає одна з основних при-

чин багатьох соціально-економічних і політичних потрясінь у світі, у тому числі міжнародного тероризму.

Більшість терористичних рухів мають або антиглобалістську спрямованість, або в цілому антизахідну, тим самим чітко позиціонуючи себе у світовому політико-ідеологічному просторі. В епоху глобалізації цілі тероризму також глобальні: протистояння західній цивілізації або її сегменту (наприклад, федералізації Європейського Союзу) дає змогу широко використати антизахідні ідеологічні штампи для більш ефективного залучення прихильників. Пропаганда радикальних поглядів і тероризму як методу політичної боротьби дає змогу широко використовувати можливості глобального охоплення й «ефекту присутності», які надаються сучасними ЗМІ. При цьому спрацьовує ефект постійного психологічного тиску, а також наочно проявляється своєрідний апокаліптичний символізм терору епохи глобалізації: «Або світ стане таким, яким його зробимо ми, або він перестане існувати!» Характерно, що в США задовго до 11 вересня 2001 р. дослідники попереджали, що «глобалізація може надозброїти окремих людей, створюючи тим самим безпосередню загрозу Сполученим Штатам в ХХІ ст. з боку супероснащеної озлобленої людини – того індивідуума, що ненавидить Америку більше, ніж будь-коли через глобалізацію. Він може атакувати навіть наддержаву...» [21, р. 308].

Яскраво вираженим є транснаціональний характер сучасного тероризму. Ця його риса є прямою похідною глобалізації як такої. Світ поляризується ще по одній лінії: цивілізовані держави проти глобальних терористичних мереж. Не тільки тероризм, а й соціальні конфлікти, фінансові й торговельні відносини, культурні й освітні контакти дедалі частіше перетинають державні кордони без контролю, а часом і без відома урядів цих держав. Цей процес не в усіх регіонах має однаково стихійний перебіг, але все-таки приклади таких «чорних дір» на політичній карті світу, як Чечня 1991–1999 р. і Афганістан до 2002 р. свідчать про те, що концентрація й активність терористичних організацій сильніша там, де немає ефективної державності.

На думку І. Валлерстайна, подолання цих суперечностей в межах капіталістичної «світо-економіки» неможливе без її руйнування. Перевага вільного ринку кваліфікованої праці в центрі і невільного ринку менш кваліфікованої праці на периферії – фундаментальна характеристика капіталістичної «світо-економіки», оскільки нерівність й нерівномірність розвитку її складових елементів, є найважливішою умовою її функціонування й основою для системної інтеграції.

Накладення й взаємопосиллення проблем і суперечностей, породжених «ефектом одночасності» процесів модернізації, націобудівництва й глобалізації, перетворюють більшість країн «периферії» й «напівпериферії» світу, що живуть у різних «годинникових поясах», ніж «ядерні» країни промислово розвинутого Заходу, на економічних і політичних аутсайдерів. Зростаюча неефективність держави під тиском глобальної економічної раціоналізації, загальної фінансової залежності, різкого скорочення ресурсів для здійснення державної соціальної й економічної політики і впливом ЗМІ, що нав'язують західні стандарти споживання, недосяжні для населення більшості країн, але таких, що викликають «революцію зростаючих очікувань» та ін., не тільки робить проблематичним реалізацію мети «наздоганяючої модернізації» – («наздогнати й перегнати Захід»), а й породжують масову фрустрацію, перебороти яку найпростіше за допомогою формування «образу ворога» в національній, цивілізаційній і/або конфесійній «упаковці», оскільки соціальні спільності «тримаються разом» за наявності зовнішніх

загроз і/або консолідуючої ідеології. При цьому лінії етнічних і релігійних розламі, на відміну від економічних, деякий час бувають непомітні. «Кров і походження – в душі, а не в тілі. Питання не в тому, «хто належить до нас», а в тому, що саме поняття «ми» часто означає щось істотне, але невидиме іншим» [14, с. 285].

Причому усвідомлення існування цих розламі може бути використане для обґрунтування інтересів безпеки держав Заходу й заклику до єднання перед новою загрозою. Як, зокрема, пише Ян Пітерсе, «концепція С. Хантінгтона – це політичне сприйняття культури, викладене стандартною мовою національної безпеки. Культура політизована, розкладена по цивілізаційних пакетах, що збігаються з геополітичними одиницями. ... Очевидно, в основу покладений образ «нового ворога». С. Хантінгтон поєднує два нинішніх дискурси про ворогів – «загрозу фундаменталізму» ісламу і «жовту небезпеку», і вся новизна полягає в цій комбінації» [12, с. 320].

Існує, як відзначалось, стійка кореляція між посиленням націоналізму й релігійного фундаменталізму й перехідним станом суспільства.

Не менш важливим фактором відродження етнічного націоналізму стало закінчення «холодної війни». Сьогодні вже очевидно, що геополітичне протистояння двох наддержав США й СРСР визначало зміст багатьох конфліктів у країнах «третього світу». З усуненням цього глобального зовнішньополітичного фактору на перший план вийшла «етнічна» складова конфліктів у державах світової периферії.

Д. Снайдер звертає увагу ще на одну залежність: практично завжди посилення масового націоналізму буває зумовлене зростанням демократії й розширенням свободи слова й преси. Незрілість і неефективність інститутів демократії, неминуча на початковому етапі транзиту, створює сприятливі передумови для посилення націоналізму [24, р. 54].

Періоди радикальних змін – це періоди загальної невпевненості. І тому люди, які програють від змін, які відчувають страх перед новим незнайомим і глобалізованим світом, звертаються до «заповітних», фундаментальних цінностей – етнічних і релігійних. «Люди рятуються від економічної невпевненості реального світу, – пише Л. Туроу, – відступаючи у впевненість якого-небудь релігійного світу, де їм говорять, що якщо вони підкоряться запропонованим правилам, то будуть врятовані» [14, с. 278].

Свій спосіб порятунку пропонує й націоналізм, оскільки береться компенсувати витрати «процесу звільнення» породженого модернізацією й глобалізацією [15, с. 23]. При цьому жоден з породжених націоналізмами конфліктів, не був, на думку Д. Снайдера, логічним наслідком тривалої культурної ворожнечі або військової необхідності. Вони виникали в результаті використання політичними елітами націоналістичних гасел, для отримання масової підтримки на «початковому етапі демократизації, коли регулюючі політичну участь інститути, перебували ще в зародковому стані» [24, р. 181]. Ймовірність виникнення націоналістичних конфліктів у результаті демократизації, вважає Д. Снайдер, особливо велика в тих випадках, коли еліти сприймають швидкі політичні зміни як загрозу власному становищу, коли розширення політичної участі передувє створенню інституціональних структур громадянського суспільства й коли масова політична мобілізація здійснюється на основі дискримінації за етнічними ознаками [24, р. 211]. У свою чергу до факторів, які перешкоджають виникненню етнічних конфліктів, він відносить політику еліт, спрямовану на створення й зміцнення ліберальних інститутів, а також

формування «громадянського націоналізму». Причому другий фактор сприяє успіху демократичних трансформацій навіть при слабких ліберальних інститутах. Символічним є практичний висновок Д. Снайдера: замість того, щоб необачно підштовхувати «сумнівні країни» до якнайшвидшого впровадження атрибутів «електоральної демократії» й «свободи преси», міжнародному співтовариству варто проводити більш обережну й опосередковану політику, маючи на меті насамперед довгострокові цілі – створення соціально-економічних умов лібералізації й інституціональних передумов громадянської демократії, що відсуває мрію про глобальну демократизацію і «кінець історії» у невідомо далеке завтра [24, р. 260–261].

Антизахідний заколот у «третьому світі» дедалі частіше спрямовується також проти секулярної національної держави, яка, зрештою, залишилася чужим інститутом для більшості незахідних культур.

В Азії й Африці за фасадом запозичених і слабких політичних інститутів і національних символів – традиційний світ племен і народностей, який не зміг трансформувати квазінаціональну державу. «Зростання популізму, маніпуляції неотрадиціоналістськими символами, розвиток авторитаризму – все це відмітні риси не стільки розвитку політичного процесу, скільки стану напруженості між імпортованим продуктом і суспільними структурами – носіями іншої політичної лексики» [2, с. 21], – зауважують П. Баді й П. Бірнбаум.

У визвольній боротьбі країни «третього світу» ставили за мету набуття статусу національних держав і прийняття їх у міжнародне співтовариство як суверенних і повноправних членів. На початку третього тисячоліття з'явилися сумніви щодо того, чи існуватиме і у теперішньому столітті міжнародний правопорядок, створений за західними стандартами [9, с. 7].

Сучасні ісламські автори, прихильники ідеології панарабізму, також не сприймають існуючого світопорядку, що виник, на їхню думку, в результаті західної колонізації. Вони заперечують секулярну національну державу й вимагають повернутися до ідеї халіфату – «ісламської ідеальної держави». Звідси посилення політичного впливу ісламського фундаменталізму, який відкидає західну модель політичного розвитку. Держави Азії й Африки, насамперед мусульманські, переживають сьогодні процес етнізації. «На Заході, – писав Е. Геллнер, – націоналізм виникає в результаті того, що висока культура – культура грамотних меншин – поширюється до меж усього суспільства і стає відмітною ознакою належності до нього кожного члена. Те ж саме відбувається і в ісламі, тільки тут це проявляється скоріше у фундаменталізмі, ніж у націоналізмі, хоча часом ці два напрями об'єднують свої зусилля. Для мас висока форма ісламу слугувала сертифікатом, що підтверджує їхній новий статус, перепусткою до кола городян. Вона також визначала їх, на відміну від прибульців, з якими довелося зіткнутися в процесі колоніальних конфліктів (нові колоніальні нації склалися найчастіше з одних мусульман, які проживали на довільно виділеній території і які не мали до цього ніякої колективної ідентичності)» [4 с. 32]. Саме етнічна й конфесійна солідарність у світі ісламу заступає національно-державну ідентичність, запозичену в колишніх країн-метрополій. Глобалізація у формах, що нав'язуються Заходом, сприймається в цих регіонах світу як загроза їх подальшому існуванню, і вона переборюється за допомогою заклику до повернення до традиційних форм спільності – релігійної й етнічної. Тим самим, з одного боку, заго-

струються етнічні розбіжності між локальними культурами, а з іншого – загострюється цивілізаційний конфлікт між ісламськими країнами й Заходом. Приклад Сомалі, Іраку, Ірану, Судану й Афганістану доводить правильність цього твердження [1, с. 214].

При цьому агресивна енергія етнополітичної і фундаменталістської мобілізації має такі основні напрямки:

- проти меншин, які піддаються ідентифікації і проживають серед більшості;
- проти сусідніх етнотериторіальних утворень з метою перегляду кордонів;
- проти імперського центру або домінуючої національної групи [26, р. 35];
- проти сусіднього народу/країни, що належать до іншої цивілізації/конфесії;
- проти персоніфікації «зла глобалізації» Сполучених Штатів Америки й «Заходу» в цілому.

Сьогодні, однак, капіталістична «світо-економіка» досягла у своєму розвитку точки, що робить, на думку І. Валлерстайна, неминучою швидку загибель капіталізму. Більшість причин цього зумовлена витратами «останньої стадії» еволюції цієї системи, тобто глобалізацією як процесом загальнопланетарного торжества капіталізму. Серед причин, які обмежують подальші можливості прискореного накопичення капіталу такі, як: незворотне вичерпання ресурсів дешевої робочої сили (сільського населення); довгострокова тенденція до зростання частки оплати праці у вартості продукції, що стала результатом поступової демократизації політичних режимів і, відповідно, збільшення політичного впливу представників найманої праці, – тенденція провідна, до граничного зменшення норми прибутку, що підсилюється загостренням екологічних проблем і витрат, оскільки в глобальному світі залишається менше місць, де можна було «безплатно» скидати токсичні відходи капіталістичного витратного виробництва та ін. І якщо навіть не погоджуватися з поглядом І. Валлерстайна на сучасний етап глобалізації як останню «летальну» стадію капіталістичної «світо-системи», неможливо заперечувати неминучість радикальних змін світового масштабу в недалекому майбутньому. І це буде не просто перебудова, – на що, зокрема, не раз указували

вітчизняні автори, – а реконструкція загальнопланетарного порядку [7, с. 71].

1. *Альтерматт У.* Етнонаціоналізм в Європі / У. Альтерматт / Пер. с нем. С. В. Базарновой. – М.: РГГУ, 2000. – 235 с.
2. *Валлерстайн І.* Исторический капитализм / И. Валлерстайн // Альтерглобализм: теория и практика «антиглобалистского» движения / Под ред. А. В. Бузгалина. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 261 с.
3. *Бади П., Бирнбаум П.* Переосмысление социологии государства / П. Бади, П. Бирнбаум // Международный журнал социальных наук. – 1994. – № 4 (7). – С. 11–26.
4. *Геллнер Э.* Условия свободы: Гражданское общество и его исторические соперники / Э. Геллнер. – М.: УРАО, 1995. – 223 с.
5. *Гидденс Э.* Социология / Э. Гидденс. – М.: РГГУ, 1999. – 348 с.
6. *Доган М.* Сравнительный анализ спада национализма в Западной Европе: динамика взглядов поколений / М. Доган // Международный журнал социальных наук. Сравнительная политология. – 1993. – № 3. – С. 11–34.
7. *Макаренко С. А., Рижков М. М.* та ін. Аналітика, експертиза, прогнозування / С. А. Макаренко, М. М. Рижков. – К.: Вілбор, 2003. – 315 с.
8. *Мартин Г.-П., Шуманн Х.* Западня глобалізація: Атака на процвітання і демократизацію / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. – М.: Логос, 2001. – 217 с.
9. *Михайлов В.* Межконфессиональные столкновения / В. Михайлов // Иностранец. – 2001. – № 31. – С. 7.
10. *Моисеев Н. Н.* С мыслями о будущем России / Н. Н. Моисеев. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 202 с.
11. *Нарочницкая Е. А.* Национальный принцип и будущее Европы / Е. А. Нарочницкая // Европа на пороге XXI века: Ренессанс или упадок? – М.: РОССПЭН, 1998. – 189 с.
12. *Питерсе Ян.* Глобализация и культура: три парадигмы / Ян Питерсе // Этнос и политика. – М.: РГГУ, 2000. – 356 с.
13. *Стрежнева М. В.* ЕС и СНГ: Сравнительный анализ институтов. – М.: РАГС, 1999. – 251 с.
14. *Туроу Л.* Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Л. Туроу. – Новосибирск: «Свет», 1999. – 327 с.
15. *Хобсбаум Э.* Введение / Э. Хобсбаум // Нации и национализм. – СПб.: Алетейя, 1998. – 215 с.
16. *Хобсбаум Э.* Национализм во второй половине двадцатого века / Э. Хобсбаум // Нации и национализм. – СПб.: Алетейя, 1998. – 199 с.
17. *Хобсбаум Э.* Принцип этнической принадлежности и национализм в современной Европе / Э. Хобсбаум // Нации и национализм. – М.: Практис, 2002. – 375 с.
18. *Хомский Н.* Прибыль на людях: Неoliberalизм и мировой порядок / Н. Хомский. – М.: МГУ, 2002. – 241 с.
19. *Dahl G.* Will The Other Good Fail Again? On the Possible Return of the Conservative Revolution // Theory, Culture & Society. – 1996. – Vol. 13, № 1. – P. 34–81.
20. *Ethnic identity: formation a transmission among Hispanics a other minorities / M. E. Bernal, G. P. Knight.* – Albany, 1993. – 211 p.
21. *Friedman T.* Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree. – N. Y.: Polity Press, 2000. – 398 p.
22. *Hoffman S.* Ethnicity and Nationalism in Europe Today // Anthropology Today. – 1992. – Vol. 8, № 1. – P. 46–87.
23. *Hoffman S.* Thoughts on the French nations today // Daedalus. – Cambridge, 1993. – Vol. 122, № 3. – P. 34–78.
24. *Snyder J.* From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict. – N. Y.; L.: The Guilford Press, 2000. – 289 p.
25. *Waters M.* Globalization. London – New York: The Guilford Press, 1995. – 223 p.
26. *Zaslavsky V.* Nationalism and Democratic Transition in Post – Communist Societies // Daedalus. – 1992. – № 2. – P. 23–45.

Світлана Кагамлик

Українська православна ієрархія ранньомодерного часу в європейському контексті

У статті досліджується сутність та основні форми європейських впливів на становлення і творчу активність української православної ієрархії ранньомодерного часу, зокрема: встановлення особливостей Києво-Могилянської академії як навчального закладу європейського зразка, вдосконалення освітнього рівня майбутніх архієреїв у навчальних закладах Європи, відображенні впливу західних ідей у складі приватних книгозбірень та творах церковних учених.

In the article the sense and main forms of European influences on the establishment and creative activity of Ukrainian Orthodox Hierarchy of Early Modern time are studied, in particular: determination of Peculiarities of Kyiv Mohyla Academy as educational Institution of European level, improvement of educational level of future Hierarchs in European schools, reflection of Western ideas' influence in the compositions of private libraries and works of church's scientists.

Загальновідомо, що в ранньомодерну епоху своєї історії Україна в силу геополітичного розташування відіграє роль посередника між Сходом і Заходом Європи, а українську культуру цього періоду слушно визначають як синкретичну, мотивуючи це взаємодією середньовічної спадщини й барокової освіченості, а також появою елементів просвітництва [4, с. 130]. Її творцями були передусім представники вищого

духовенства, які закладали культурні інституції, постачали літературну продукцію, формували освітній процес.

Дослідження належності української православної ієрархії ранньомодерного часу до європейського контексту невіддільне від історії Києво-Могилянської академії, у стінах якої відбувався процес формування тогочасної церковної і світської еліти. В останні десятиліття з'явилося чимало праць, які з використанням сучасних підходів і міждисци-